

נח חכם

החוט החורז את רוב ענייניה של פרשת שופטים הוא נושא ההנהגה. תחילתה של הפרשה במצווה למנות דיינים ושופטים בכל רחבי הארץ, וסיומה במצוות עגלה ערופה שבה הכוהנים בני לוי לצד זקני העיר היא נוטלים חלק מרכזי. במהלך הפרשה נזכרים ציוויים מגוונים בנוגע לשאלת ההנהגה: פרשת זקן ממרה, מצוות מינוי מלך, הכוהנים והלוויים והחובה לשמוע לנביאי האמת.

שתי בעיות מרכזיות משותפות לכל סוגי המנהיגים שנזכרים בפרשתנו: הסמכות והזכות. האדם הפשוט מבקש לו מורי דרך שיורוהו את הדרך אשר ילך בה ואת המעשה אשר יעשה. מורי דרך אלה צריכים להביא לאדם את דבר ה', להוביל את העם בדרך הראויה ולהורות בענייני הלכה שאינם ברורים. מי אפוא הם אותם אנשים המוסמכים לעשות זאת? האם לא בעלת אוב, הידועה בעוצמת כוחותיה, מסוגלת להביא את דבר ה'? כיצד זה דווקא הנביא "מקרב אחיך", שאינו מלהט במיני קסמים ולהטים, הוא המביא באמת את דבר ה'? מי הוא המוסמך לפסוק הלכה - האם הזקן מעירך, אשר קיבל את ההלכה במסורת מרביתו או שמא בית הדין הגדול בבירה המרוחקת שאינו מודע למכלול הסבוך של הבעיות המקומיות? בעיית הסמכות היא אפוא קביעת טיפוס המנהיגות השונים המוסמכים להביא באמת את דבר ה' ולהנהיג את עדת ה', והגדרת הסמכויות השונות של טיפוסים אלה. ראוי להדגיש שבעיית הסמכות היא בעייה חמורה ביותר, משום שיש קושי רב להרגיל את הקהל בקבלת עול הסמכות וביציות לה.

בעיית הזכות היא בעייתם של המנהיגים: הואיל ומסורה בידם ההנהגה יש חשש שמא ינצלו סמכות זו לרעה. שמא יטלו השופטים שוחד ויטו משפט, ושמא ירום לבבו של המלך מאחיו ויסור מן המצווה ימין ושמאל. לפיכך מזהירה התורה על גבולות הזכויות של המנהיגים, ועל האחריות הכבדה המוטלת עליהם, שרק בגללה קיבלו את מעמדם ואת זכויותיהם.

פרשת המלך מדגימה יפה את שתי הבעיות הללו. רוב הפסוקים של פרשת המלך (דברים י"ז, טז-כ) אינם עוסקים בהנחיות חיוביות כיצד צריך המלך לשלוט אלא בהגבלת שלטונו של המלך. הוא מוגבל בסוסים, בנשים ובכסף וזהב, והוא חייב לכתוב לעצמו את ספר התורה שיהיה צמוד אליו. כאמור הגבלות אלה נועדו למנוע השחתת המידות וקלקול ההנהגה.

פסוק אחר בפרשת המלך עוסק בבעיית הסמכות: כיצד יש למנות מלך? מחד קובע הכתוב: "שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' א-לוקיך בו" (דברים י"ז, טו). הווה אומר: הקדוש ברוך הוא באמצעות עבדיו הנביאים או במשפט האורים יבחר את המלך (אב"ע). אולם מיד בהמשך הפסוק נאמר: "לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא", ומיד עולה השאלה: מה הטעם באזהרה זו - והרי הקב"ה לא יבחר באיש נוכרי? שאלה זו נשאלה על ידי הרמב"ן, והוא מציע גישות שונות בפתרונה. ההצעה האחרונה שלו ראויה לתשומת לב מיוחדת:

ודעתי בדרך הפשט כי טעם "אשר יבחר" שכל מולך על עמים מאת האלוהים היא לו, כעניין שכתוב "די שליט עלאה במלכות אנשא ולמאן די יצבא יתננה" (דניאל ד', כט), וכך אמרו אפילו ריש גרותא מן שמיא מוקמי ליה (ברכות נח ע"א), יאמר שום תשים עליך מלך, כל אשר יהיה נגזר מן השמים שימלוך, ואם הוא מקטני שבטי ישראל ומשפחתו הצעירה, אבל איש נכרי לא תמליך עליך לעולם, וכן על דרך הפשט המקום אשר יבחר ה' א-לוקיך בו (דברים י"ב ה), כל שיבנו שם בית המקדש לה' הכל מרצון ה'.

לדבריו בחירת המלך עשויה להיות גם בחירה אנושית, ולכן יכול להיות שיבוא בחשבון איש נוכרי. לפיכך התורה שוללת את האפשרות למנות איש נוכרי, אך כל איש שאינו נוכרי יכול להתמנות כמלך. דרך הבחירה של המלך אינה מפורטת - על פי הפשט - בכתוב, ומסתבר שכל דרך שתהיה מוסכמת על הציבור היא דרך ראויה. מובן שנביא ומשפט האורים מוסמכים לקבוע בעניין זה, אך זה אינו מסור דווקא לנביא, וגם בהעדר נביא ניתן למנות מלך. המשפט "אשר יבחר ה' א-לוקיך בו" אינו קובע את דרך הבחירה אלא את הסמכות הנתונה לנבחר: "כל מולך על עמים מאת האלוהים היא לו", והמלך הוא "כל אשר נגזר מן השמים שימלוך". כלומר, בחירת ה' במלך היא משום שהמלך נבחר, והוא לא היה נבחר אלמלא הקימוהו מן השמים. במילים אחרות: השמים גילו את דעתם לא לפני הבחירה באמצעות נביא, אלא לאחר הבחירה ובאמצעות עצם הבחירה. העובדה שהמלך נבחר גילתה שהוא הראוי להיבחר, וכך קבעו מן השמים.

לפירוש זה השלכות מרחיקות לכת, ונעמוד בקצרה על אחדות מהן. ראשית, לפי פירוש זה כל שליט שנבחר - בחירתו היא מן השמים. על אחת כמה וכמה כל שליט מישראל שנבחר. מובן אפוא שיש לקבל סמכותו של שלטון זה ולכבדו כראוי שהרי מן השמים הקימוהו. שנית, פירוש זה מגדיל את האחריות האישית של האדם והאחריות הציבורית של הקהל, משום שלעיתים הם אלה שצריכים לקבוע מי יהיה המלך, ולא הכול מסור לידי הכרעות חיצוניות. נמצא שהתורה רומזת בפרשת המלך, שגם אחד מבעלי הסמכות הגדולים ביותר נבחר מכוחה של הכרעה אישית וציבורית ולא תמיד בחירתו היא "גזרה משמים". שלישית יש לזה השלכות גם בעניין מקום בית הבחירה כפי שהרמב"ן עצמו רומז בסוף דבריו. כלומר, ייתכן שחלק מבחירת ירושלים הוא הכרעה אנושית שקיבלה אחר כך אישור משמים.